

Hva er det med Gilead? Det bibelske navnet Gilead i moderne romaner

Bente Afset

Høgskulen i Volda

Abstract: Two famous contemporary novelists, the Canadian writer Margaret Atwood and the American writer Marilynne Robinson, both use the biblical name Gilead in their novels. Atwood names the dystopian republic in *The Handmaid's Tale* (1985) and *The Testament* (2019) Gilead, and Robinson uses Gilead both as title for her 2004 novel as well as a name for the little Midwestern town depicted there. Why Gilead? What possible meaning is gained in these modern texts by using this biblical name? To try to answer these questions the article first investigates texts associated with the toponym Gilead in the Hebrew Bible to elucidate possible meaning attached to it there, and secondly the meaning attached to Gilead in the novels. Inspirational for this investigation is the new subject curriculum for KRLE in Fagfornyelsen 2020 where learning outcome is described in very general terms. This means that for instance future Norwegian students' biblical knowledge may be unequal throughout the country and most likely weaker than at present. Does that matter when it comes to appreciating such novels as the ones discussed here?

Keywords: cultural competence, biblical knowledge, Gilead, Margaret Atwood, Marilynne Robinson, *The Handmaid's Tale*, Northrop Frye

Why does this huge, sprawling, tactless book sit there inscrutably in the middle of our cultural heritage like the «great Boyg» or sphinx in Peer Gynt, frustrating all our efforts to walk around it?
—Frye (1982, s. XiX)

Innledning

Denne artikkelen skal handle om Gilead. For mange er navnet trolig nok så ukjent, om man ikke hører til de mange som har sett seg igjennom x antall episoder av TV-serien *The Handmaid's Tale* (2017)¹. Serien bygger på en roman med samme tittel fra 1985 av den kanadiske forfatteren Margaret Atwood der handlingen foregår i det dystopiske framtidssamfunnet Gilead i Nord-Amerika. Andre med kjennskap til nyere amerikansk skjønnlitteratur kan kjenne igjen Gilead som tittel på en roman fra 2004 av Marilynne Robinson. Noen vil kanskje også huske navnet fra bibelhistorien. Der var Gilead navnet på et landområde i det gamle Israel. Denne bruken av et bibelsk navn i moderne fiksjonstekster gjør meg nysgjerrig. Hvorfor bruker Atwood og Robinson akkurat dette bibelske navnet i sine verk, og hvilken mening tilfører de dermed det litterære universet som de skaper i sine tekster? Hvordan kommuniserer det til leserne? Går mening tapt for leseren dersom han eller hun ikke kjenner til de bibelske referansene i teksten?

Skolen og kristendomsfaget, eller religionsfaget etter 1997, har sørget for at norske barn har fått grunnleggende opplæring i bibelkunnskap. L97 hadde svært detaljerte læringsmål, mens Kunnskapsløftet (LK06) hadde langt mer generelle målformuleringer. Denne tendensen er forsterket i læreplanen for KRLE-faget i Fagfornyelsen 2020. Ifølge KRLE 2015 skulle eleven etter fullført 4. trinn kunne *fortelle om innholdet i sentrale tekster fra 1. og 2. Mosebok*. Tilsvarende læringsmål i KRLE 2020 sier at eleven skal kunne *samtale om og presentere sentrale fortellinger og trosforestillinger i kristen tradisjon*. Dette vil kunne sikre at elevene vil få noe bibelkunnskap, men hvilke fortellinger og trosforestillinger, og hvor mange, vil være opp til lærer, skole eller like gjerne ulike lærebokforfattere. Et felles kunnskapsstoff – en kanon – av fortellinger fra både Det gamle testamente og Det nye testamente kan vi derfor ikke forutsette at elever i skolen vil ha kjennskap

---

1 N.o. *Tjenerinnens beretning*, 1987.

til framover. Er det bra eller ikke bra? Hensikten med denne artikkelen er ikke først og fremst å svare nei eller ja på det, men å ha dette spørsmålet som en bakgrunn for å utforske hvilke betydninger som knyttes til navnet Gilead innenfor det bibelske tekstuniverset, og deretter hvordan dette eventuelt spiller med i romanene til Atwood og Robinson.

I bibelsk tid var Gilead både et personnavn og et stedsnavn, men først og fremst refererte det til geografi, landområdet øst for Jordanelven. Gilead er ikke det bibelske navnet som er mest populært i gjenbruk. Men et Google-søk viser for eksempel at et stort amerikansk, kommersielt bioteknologifirma, som utvikler, produserer og selger medisin, kaller seg *Gilead Sciences*. Svært aktuelt i skrivende stund, under koronakrisen, siden firmaet også jobber med å utvikle medisin mot covid-19 (Gilead Science, u.å.). Hvorfor det gir mening å kalle et slikt firma opp etter et bibelsk landområde, vil bli klart etter hvert – for den som ikke umiddelbart gjør den koblingen.

Teoretisk perspektiv

Hvordan handler dette om sted og rom, bortsett fra det åpenbare at Gilead en gang var navn på et faktisk landskap tilbake i bibelsk tid? Lenge etter at Gilead-landet har fått andre navn i tidens løp, bærer dette navnet minne om fortellinger og hendelser som de bibelske tekstene har tatt vare på og former på ulike måter. Slik som andre større kjendiser fra det bibelske navnegalleri, som Babel, Sion, Jerusalem mfl., lever Gilead videre som retorisk størrelse, et topos, i bibeltekstene og i den kulturen som er preget av disse tekstene.

Dette er vi klar over ikke minst på grunn av den kanadiske litteraturviteren Northrop Frye. I boka *The Great Code: The Bible and Literature* (1982) har han demonstrert hvordan vestlig litteratur er påvirket og formet av Bibelen. Til forskjell fra en historisk kritisk lesing som vil trenge ned til bibeltekstens «egentlige», dvs. referensielle, mening, hevder Frye at Bibelens primære mening er dens metaforiske mening (Frye, 1982, s. 64). Dette er en like tvilsom påstand for den bibelske fundamentalisten som for den moderne historiekritikeren, som begge er like ivrige etter å etablere «historien bak teksten», om enn med forskjellige virkemidler og med ulike målsettinger. Frye rehabiliterer på sin egen måte middelalderens

Quadriga, den firfoldige bibellesning. Han viser hvordan bibeltekst resonerer med bibeltekst og tekster med leseren på flerfoldige måter, tekstene er mangetydige. Vi lever i et mytologisk univers, et univers av antagelser og tro formet ut av våre eksistensielle anliggender, hevder Frye. Mye av dette er ubevisst, men fantasien og forestillingsevnen vår kan kjenne igjen deler av dette i kunst og litteratur uten at vi er oss det bevisst når vi eksponeres for det (Frye, 1982, s. XVIII).

Forfatteren Karl Ove Knausgård, som deltok som skjønnlitterær rådgiver i arbeidet med Bibelselskapets siste bibeloversettelse til bokmål, deler en tilsvarende innsikt i essayet *Hjelpemann på Bibelen* (Knausgård, 2011). Her forteller han om hvordan han som syttenårig gymnasiast i Kristiansand foraktet kristendommen, «siden den der var forbundet med en særegen småborgerlig moral som handlet om hva man kunne gjøre og ikke gjøre.» Som mann midt i livet – et skandinavisk midtlivskrisemeneske – frastøtes han av

pengenes korrumperting av kulturen og den sirkusaktige underholdningsmanien som fyller alt, også hver og en av oss, fra innsiden ... i tillegg til vitenskapens groteske overskridelse, som ingen ser ut til å bry seg om, og industrialiseringen av jordbruket og dyreholdet. Og i det skingrende lyset er det nettopp arbeidet med vår kulturs gamle, hellige skrifter, som ingen tjener penger på, som ingen blir underholdt av, og som forgår langsommere og nennsommere enn noen arkeologisk utgraving, hvor de eksistensielle spørsmålene, så livsviktige for oss, siden det er eksistenser vi er, ikke blir diskutert, ikke tatt opp til debatt, ikke reflektert over, men utfoldet i bilder og scener og handlinger som stanser tiden og som har stanset tiden i snart tre tusen år, hvor motstanden ligger. (Knausgård, 2011, s. 36)

Det er altså verken historie, teologi eller geografi som interesserer meg i denne artikkelen, men heller hvordan bibelsk topografi blir til topologi – for å sitere Jan Inge Sørbø, som viser til Arnulf Øverlands skildring av hvordan norske bedehus under vekkelseskristendommen fikk navn som Saron, Salem og Betlehem: «(den bibelske topografien) er blitt skriftstader, der dei symbolske nemningane overvinn dei geografiske» (Sørbø, 2005, s. 147). Før vi går til de skjønnlitterære tekstene til Atwood og Robinson, skal vi nå undersøke hvilke fortellinger og forestillinger som er knyttet til det bibelske Gilead.

Gilead i Bibelen

Fjellandet Gilead

Gilead nevnes 122 ganger i Det gamle testamente. Det opptrer både som bynavn (Hos 6,8; 12,12; Num 32,39)² og som personnavn (Dom 11–12). Men det betegner først og fremst landområdet mellom elvene Arnon og Yarmok i Transjordan (Jos 22,9,15; 2 Kong 10,33), oftest det fjellrike landområdet mellom Yarmok i nord og byen Hesbon i sør (Finkelstein, Kock & Lipschits, u.å., s. 132). Navnet Gilead har trolig betydningen «fjell-land» – forståelig ut fra topografien. Men betydningen «vitnerøys» er også knyttet til navnet, der Jakob og Laban gjorde en pakt seg imellom (Gen 31,47). En av de sentrale internasjonale handelsrutene mellom rikene i øst og Egypt i sør i oldtiden – innlandsruten øst for Dødehavet og Jordan – gikk gjennom Gilead. Her dro handelskaravaner forbi med sine varer. Men de farende var ikke alltid fredelige handelsfolk, tidvis var det fiendtlige krigsherrer som assyrerkongen Tiglat-Pileser III (745–727 f.Kr.) som i sin tid herjet landet helt ned til Egypt, eller babylonerkongen Nebukadnesar II som et halvt århundre senere inntok og ødela Jerusalem i Juda (597/87 f.Kr.). I nord grenset Gilead til Basan, i sørøst til Ammon og i sør til Moab – naboriker som israelittene ofte var i strid med. Etter delingen av landet under Moses og Josva ble det sentrale Gilead-landet gitt til Gad stamme og til Makir, etterkommer av Manasse, Josefs sønn (Deut 3; Jos 17).

Fortellinger knyttet til Gilead-landet

Tidlig i den bibelske fortelling møter vi, som nevnt, Gilead-fjellet som åsted for konfrontasjonen mellom Jakob og svigerfaren og arameeren Laban (Gen 31). Etter tjue års tvungen tjeneste hadde Jakob rømt fra Laban oppe i Paddam-Aram³ med hustruer, barn og eiendom for å komme tilbake til «sin fars hus» i Kanaan. Laban innhentet ham på Gilead-fjellet, men de ender opp med å inngå en pakt og bygger en steinrøys til vitne om

2 At det fantes en by med navnet Gilead, bekreftes i beskrivelser av Tiglat-Pileser III's kampanjer (Finkelstein, Kock & Lipschits, u.å., s. 137).

3 Arameer-land i øvre Mesopotamia, ved Harran og den internasjonale handelsruten.

det. Denne får navnet Gal Ed (vitnerøys) og Mispa (vaktttårn)⁴, som også er navnet på en by i Gilead, der paktskisten, ifølge Dommerboken, kan ha vært en tid (jf. uttrykket «foran Herren» i Dom 11,11 og 20,1). Mispa er også helligsted og domssete i profeten Samuels tid (1 Sam 7).

Kong Saul, med tre av sønnene, er også knyttet til Gilead. Saul og sønnene, mellom dem Jonatan, Davids venn, faller i krig med filistrene og likene henges opp på bytorget i Bet Sjean, men begravnes på andre siden av Jordan i byen Jabesj i Gilead (2 Sam 21,12). En annen viktig by nordøst i Gilead-landet er byen Ramot, en av seks tilfluktsbyer for drapsmenn. Den som i vanvare hadde slått noen i hjel, kunne rømme dit og slik unngå å dø «for blodhevnerens hånd» uten lov og dom (Jos 20,8–9).

Kong Ahab (871–852), som ifølge deuteronomistene er en av de verste kongene i Israel, kommer stadig i klammeri med Jahve-profeter, ikke minst med profeten Elia. Elia var fra Tisjbe i Gilead. Elia utfordret Israelskongen da han spådde tørke over landet, og for å unngå kongens vrede dro han på Herrens ord bort og gjemte seg ved bekken Kerit, øst for Jordan (1 Kong 17). Der overlever han ved hjelp av ravner som skaffer ham brød og kjøtt, helt til tørken setter inn. Gilead-landet blir ulykkesvangert for Israelskongen Ahab. Han får med seg kongen i Juda på et raid mot arameerne i Ramot i Gilead imot profeten Mikas råd, men oppmuntret av om lag fire hundre av sine egne profeter. Ahab faller til tross for at han kler seg ut for å skåne seg i slaget. En pil skytes på måfå og treffer ham midt mellom brynjeplatene (1 Kong 22).

Slett ikke bare hyggelige fortellinger knyttes altså til Gilead-landet. Fortellingen om dommeren Jefta fra Gilead er en av de mindre trivelige (Dom 11). Han var førstefødt sønn til Gilead, sønn av Makir, sønn av Manasse, som var Josefs sønn. Moren var imidlertid en prostituert kvinne. Gilead fikk også sønner med konen sin og da de ble voksne jaget de halvbroren Jefta hjemmefra fordi de ikke unte ham del i arven etter faren. Jefta flyktet og drev rundt som bandeleder. Men så kom invitasjonen fra folket hans om å lede dem i krigen mot ammonittene som truet. Jefta slo til, men krevde å bli sjef etter en eventuell seier. Da krigen

---

4 Gal ed knyttes til navnet Gilead.

kom gav han et løfte til Herren: Dersom du gir seier, skal den⁵ første som kommer ut av huset mitt når jeg kommer hjem, ofres som brennoffer til deg. Det ble seier. Men det var hans eneste datter som møtte ham da han kom hjem. Hun protesterte ikke, men bad om tid til å sørge over sin ungdom og jomfrudom. Så oppfylte Jefta løftet sitt til Gud.

En fortelling som skjer i Gibeon – på vestsiden av Jordanelven – kaster også skygge inn over Gilead. I Bibelen 2011 har fortellingen fått overskriften «Ugjerningen i Gibeon» (Dom 19). Det handler om en levitt fra Efraim-fjellene som var på veg fra Betlehem i Juda sammen med medhustruen sin. Reisen kom slik i stand: Kvinnen hadde nok ikke trivdes særlig godt i sitt nye hjem, for etter en tid rømte hun fra Efraim-fjellene og hjem til faren i Betlehem. Etter noen måneder dro mannen dit for å hente henne hjem igjen. Etter å ha nytt stor gjestfrihet i Betlehem hos svigerfaren legger han så i veg nordover med medhustruen. Sent på kvelden kommer de til byen Gibeon i Benjamin, men får ikke husly. Til slutt inviteres de inn av en gammel mann fra Efraim-fjellene som bor der. Men ut på kvelden dunderer noen gudløse menn på døra og vil ha gjesten ut så de kan «få viljen sin med ham». Verten tilbyr dem datteren sin, som er jomfru, og gjestens medhustru, men det avviser de. Da leier levitten medhustruen sin ut til dem, de ligger med henne og mishandler henne til døde i løpet av natten. Dagen etter reiser levitten hjem med liket, deler det opp i tolv stykker og sender stykkene ut i hele Israel. Dette skaper stor forskrekkelse mellom israelittene. «Slikt har aldri hendt og aldri blitt spurt fra den dagen israelittene dro opp fra Egypt og til nå» (Dom 19,30). Israelittene og alle høvdingene for alle Israels-stammene samles så i Mispa i Gilead «for Herrens åsyn», og de beslutter å gå mot Gibeon i Benjamin. Men folket i Gibeon vil ikke gi dem de skyldige. Det fører til krig mellom brødre, mellom benjaminstammen og de andre stammene i Israel og ender med at israelittene slår i hjel folk og fe i Gibeon og setter alle byene i benjaminlandet i brann. I Mispa hadde israelittene sverget på at ingen av dem skulle gi datteren sin til en mann av Benjamin. Men dette blir et problem – skal en av de tolv stammene virkelig dø ut?

---

5 Hebr. «den/det» som kommer ut av huset.

Folket mønstres så i Mispa og stammeforsamlingen finner ut at representanter fra Jabesj i Gilead mangler. De drar da på straffetokt dit og hogger ned menn, kvinner og barn. Men fire hundre unge jenter, «jomfruer som ikke hadde vært sammen med eller ligget med noen mann», tok de med til Sjilo i Kanaan. Mennene i Benjamin som ennå var i live og hadde flyktet til Rimmon-berget, fikk nå løfte om fred og kom straks tilbake. De fikk kvinnene fra Jabesj, men det ble likevel ikke nok kvinner til alle mennene i Benjamin. Israelittene kunne ikke hjelpe, for de hadde sverget: «Forbannet er den som gir datteren sin til en mann i Benjamin!» (Dom 21,1.18). Løsningen er et lureri, der stammeforsamlingen oppfordrer mennene fra Benjamin om å legge seg i bakhold og røve seg en kone mellom ungentene i Sjilo, som danser ringdans under en høytid for Herren. De så gjør. Når brødre og fedre til ungentene kommer til stammeforsamlingen for å klage over dette kvinnerovet, ber israelittene om nåde for benjaminmennene: «For vi fikk ikke tak i en kone til hver i krigen!» (21,22). Forsamlingen beroliger også mennene i Sjilo om at de selv ikke har noen skyld i det som har hendt – de har jo ikke gitt fra seg døtre og søstre (frivillig) og slik brutt eden de hadde sverget. Så er det fred mellom stammene, og byene i Benjamin bygges opp igjen. Fortelleren i Dommerboken gjentar til slutt innsikten som innledet denne fortellingen: «I de dagene var det ingen konge i Israel», og føyer til: «Hver mann gjorde som han selv fant for godt» (21,25).

Gileads balsam

«Finnes det ikke balsam i Gilead? Er det ingen lege der?» Spør profeten Jeremia? (8,22). Han formidler Herrens anklage over Israel, «min datter», for svik og frafall. Gileads balsam var etter sigende en legende balsam som man utvant fra en buskvekst i Gilead i bibelsk tid.⁶ Hos Jeremia er den bilde på den legedom som folket trenger – ikke for kroppen, men for at deres forhold til Herren skal kunne leges. Gileads balsam dukker opp i flere tekster i GT. At den var en ettertraktet vare i bibelsk tid, viser

6 Mulig et tre eller busk *Commiphora gileadensis*. Noen mener det dreier seg om et terebintetre (genus *Pistacia*). Se Groom (1981).

følgende episode fra fortellingene om Josef og brødrene hans (Gen 37,25). Brødrene til Josef er, med god grunn, sjalu fordi han nyter farens gunst mer enn dem, og er innstilt på å ta livet av ham. Ruben, den eldste, ber for ham og de kaster Josef levende ned i en tom brønn. Mens de tenker over hva de skal gjøre videre, setter de seg til for å ete. Da kommer det en karavane fra Gilead forbi som er på veg til Egypt. Kamelene frakter gummi, harpiks og balsam. Brødrene overtales av Juda til å selge Josef til handelskaravanen heller enn å drepe ham. Så selges Josef for tjue sjekel sølv til karavanen og ender i Egypt. Prisen er ifølge loven (Lev 27,5) den sum som man må betale om man skal løse inn et menneske (her en gutt mellom fem og tjue år) som er lovet til Herren.

Balsam opptrer også senere i fortellingen om Josef. Kornmangel herjer «all verden» (Gen 41,57), og Jakob sender sønnene til Egypt for å kjøpe korn av Josef, som forvalter rikets store kornlagre. De vender hjem med korn, men må snart til Egypt igjen når kornet er brukt opp. Jakob vegrer seg for å sende med dem yngstesønnen Benjamin som Josef hadde befalt dem, men gir seg og ber dem ta med gaver til «denne mannen (...) noe av det beste som finnes i landet, litt balsam og litt honning, gummi og harpiks, pistasjnøtter og mandler!» (Gen 43,11). Balsam var altså en viktig eksportartikkel. Ifølge Esek 25,17 tok handelsmenn fra Juda og Israel med seg kveite, hirse, honning, olje og balsam til markedene i Tyros. Men den var også tydelig en velkommen og kostbar gave. Da dronningen av Saba gjestet kong Salomo, kom hun med dyre gaver, balsamoljer, store mengder gull og edelstener, sies det i 1 Kong 10,2.

I profetlitteraturen er Gilead bilde på legedom (Jer 46,11) og på fruktbart beite (50,19; Mika 7,14). Men Gilead blir også brukt som representant for hele folket i nidviser mot andre folk, som mot Damaskus i Amos 1,3, og i en voldsom domstekst mot ammonittene som «skar opp gravide i Gilead og utvidet grensene sine» (Amos 1,13). Motsatt vender profeten Hosea Herrens dom mot det egne folket, representert ved Efraim, Israel og byen Gilead – «en forbryterby, full av blodspor» (Hos 6,8). Hos profeten Sakarja blir Gilead-landet veien tilbake til hjemlandet for folket i eksil: «Jeg skal lede dem til Gilead-landet og Libanon» (Sak 10,10). I Salmene nevnes Gilead på linje med de andre stammeområdene når salmisten på Herrens vegne klager over sitt folk (Sal 60,9), eller tvert om taler vel

om dem (Sal 108,9). I Høysangen 6,5 sammenlignes den elskedes hår med geiteflokkene som strømmer ned Gilead.

I fortellingene om stammetiden og tidlig kongetid i Det gamle testamente finner vi Gilead-landet som stedet for sentrale institusjoner og hendelser. I byen Mispa, minnesteedet for pakten mellom Jakob og Laban, stod paktskisten – symbolet på Herrens nærvær, der stammene samlet seg til domsavgjørelser. Mispa var også hjembyen til dommeren Jefta, som gav sin eneste datter til Herren som brennoffer. Ramot var tilfluktsby og Jabesj ble siste hvilested for Israels første konge, Saul. Fjellandet Gilead knyttes altså til mange sterke og dramatiske fortellinger i Israels tidlige historie. Dramatikken handler ikke minst om kvinner og, etter vår målestokk, uhyrlig behandling av dem. Men navnet Gilead har også andre og mer hyggelige assosiasjoner, særlig i den poetiske litteraturen. Gilead var det grøderike fjellandet med gode beiter for småfeet og produksjon av legende og kostbar balsam.

Gilead i moderne litteratur

Hvilke betydninger fra dette bibelske meningspotensialet kan vi spore i de to forfatterskapene som vi har valgt å utforske?

Atwood: Framtidssamfunnet Gilead

Navnet Gilead har blitt svært aktuelt i den senere tid gjennom romanene til Atwood og Robinson. Mest kjent for allmennheten er nok Margaret Atwoods *The Handmaid's Tale* (n.o. *Tjenerinnes beretning*), særlig på grunn av TV-serien. Atwood mottok Nobelprisen i litteratur i 2019, og samme år kom oppfølgeren til *The Handmaid's Tale*, *The Testament* (n.o. *Gileads døtre*, 2019), her møter leseren tre stemmer som forteller sine historier ca. femten år etter hendingene i *The Handmaid's Tale*.

The Handmaid's Tale er lagt til et dystopisk framtidssamfunn, republikken Gilead i Nord-Amerika. En sekt av kristenfundamentalister har massakrert de lovlige styresmaktene gjennom et blodig kupp og har opprettet et brutalt og totalitært samfunn, etter sigende bygd på bibelske prinsipper. Stater som California er fortsatt frie, men er i krig med

Gilead. Både Texas og Canada har erklært nøytralitet, men Canada har en «slappere nøytralitet» (Atwood, 2019) som innebærer at man for eksempel ikke utleverer mennesker som har flyktet fra Gilead. Republikken Gilead er en stat der angiveri, tvungen omskolering av visse grupper og et nettverk av spioner, «Eyes», kontrollerer befolkningen. Atwood har fortalt at hun bodde i Vest-Berlin mens hun skrev romanen, og det er tydelig at republikken Gilead speiler totalitære regimer slik som DDR. Men modellen for fiksjonssamfunnet Gilead finner vi ikke minst i den patriarkalske kulturen i Det gamle testamente.

Atwood er tydeligvis godt kjent i Bibelen, og vi finner svært mange referanser, sitater eller også ironi – som der en av karakterene omformer en sangtittel til «Gileads bombe» i stedet for «Gileads balsam» (enda litt mer treffende på engelsk – Gilead's bomb vs. Gilead's Balm). Det er særlig kvinnerollen i dette samfunnet styrt av menn og fundamentalistisk religion som er tema i romanene. Men omskriving av salmetittelen er også en peker til borgerrettighetsbevegelsen i Amerika. *There is a Balm in Gilead*⁷ var tittelen på en kjent Negro Spiritual knyttet til hvites utnyttelse av svarte (Petit, 2010, s. 140). Moraloppløsning i det amerikanske samfunnet og økende klimaproblemer var en viktig bakgrunn for det kuppet som opprettet republikken Gilead. Ikke minst var fertiliteten i befolkningen katastrofalt lav. Gilead-samfunnets løsning er et brutalt kontrollregime som går ut over alle som måtte være i opposisjon til de nye myndighetene, men særlig kvinner.

Religionen utspiller seg så å si på kvinnekroppen, idet det er kvinnene som får skylden for manglende reproduksjon. Fruktbare kvinner er derfor ettertraktet, og mange kidnappes av myndighetene for å «tjene staten» gjennom å føde barn for barnløse ektepar innen eliten i Gilead. De kan da få en kvinne i fruktbar alder i hus som kan føde på vegne av husfruen. Disse kvinnene kalles tjenerinner (*handmaids*). *The Handmaid's Tale* forteller historien til en slik kvinne i form av dagboknotater. Etter at de nye styresmaktene hadde tatt kontroll i Gilead mister fortelleren, June, både jobb og tilgang til egen bankkonto. Pengene overføres til mannen uten at

---

7 Bibeltekstens spørsmål er i hymnene omformet til en påstand eller et løfte: *There is a balm in Gilead*.

hun har noe hun skal ha sagt. June og samboeren, Luke, prøver etter hvert å flykte fra Gilead til Canada, men flukten blir avslørt. June blir tatt, og etter omskolering blir hun tjenerinne hos en høytstående kommandør (såkalt Jakobssønn og en av lederne i republikken). Hun fratras sitt eget navn og identitet og kalles nå Offred (en som tilhører Fred) og har kun til oppgave å føde barn for ham og hustruen. Sin egen mann og barnet deres mistet hun kontakt med da hun ble fanget, og aner ikke hva som har hendt dem.

Gilead-samfunnets påståtte bibeltroskap får Atwood fram på mange måter. For eksempel i en spesiell navnepraksis som alluderer til Bibelen, kalles de lokale butikkene *Melk og honning* (matbutikk som oppkalt etter løftelandet som ble lovet Moses og hebreerne 2 Mos 3,17), *Lijene på marken* (klesbutikk med referanse til Matt 6,28) eller *Alt kjøtt (All Flesh)* (marked trolig med referanse til 1 Kor 10,25). Til og med bilparken får bibelske overtoner, et bilmerke kalles Behemot, en fryktinngydende skapning omtalt i Job 40. Tjenerinnenes oppdragere og voktere, tantene, representert ved tante Lydia, krydrer sine belæringer med bibelstater. «Dere vil ikke alle klare dere», advarer hun de ferske tjenerinnene sine. «Noen av dere har grunne røtter» sier hun med henvisning til Jesu lignelse om såmannen.⁸ I Offreds hus heter husfruens parfyme «lily of the valley» (Liljekonvall), en blomst som ifølge legenden ble formet av Evas tårer da hun ble utestengt fra Edens hage.⁹

En kvinnes verdi i Gilead handler i stor grad om fertilitet. Seksualiteten hennes er imidlertid farlig, for menn kan nemlig ikke styre sin. Derfor må kvinner dekke seg til med hodeplagg og med fotside og langarmede kjoler,¹⁰ en praksis vi kjenner fra konservative religiøse kulturer i vår tid også. Atwood griper helst til gammeltestamentlige fortellinger. Der noen av karakterene i Gilead siterer Det nye testamente, er det oftest

8 Atwood, 2019, s. 29. Min oversettelse. Mark 4,3; Matt 13,3 og Luk 8,5. Lignelsen handler om frøet som havner i dårlig jord. Tante Lydia synes å antyde at tjenerinnene har en viss skyld i at de har grunne røtter – kanskje slik man ofte oppfatter lignelsen; at man ikke bærer frukt skyldes at man har sørget for å havne i grunn og dårlig jord.

9 <https://www.townandcountrymag.com/leisure/arts-and-culture/g2041/lily-of-the-valley-facts/> Også en vanlig parfyme på 1950-tallet.

10 Antrekket til tjenerinnene i TV-serien ble brukt politisk i demonstrasjoner mot innskrenking av kvinners rettigheter, også i Norge: NRK Kultur (u.å.).

for å understreke kvinners underordning under mannen, som i Korinterbrev: Kvinner skal ikke tale i forsamlinger, men er det noe de vil lære, kan de spørre mennene sine hjemme, skrev Paulus (1 Kor 14, 34–35).

Kunnskap og hvem som har den, er et sentralt tema i romanene om Gilead. Lese- og skrivekunnskap er forbeholdt den mannlige eliten, bare noen få betrodde kvinner – husfruer¹¹ og tanter¹² – tillates å lese og skrive. Selv Bibelen er forbeholdt noen få, andre får kun høre utvalgte sitater. Bibelen er nemlig farlig for dem som ikke er fullt og helt overbeviste Gilead-troende: «Bare den som har et sterkt sinn og en urokkelig karakter, kunne få adgang til de[n], og det utelukket kvinner – bortsett fra Tantene.» «Det står ikke det de sier at det står i den», forklarer en av tante-aspirantene og advarer venninnen om «Dommerne nitten til enogtyve» (Atwood, 2019, s. 347). Advarselen gjør henne nysgjerrig, og hun skynder seg å bla opp i Dommerboken. Fortellingen om medhustruen som ble skåret opp i tolv stykker, er hintet til tidligere i romanen der fortelleren lurte på om hva som vil skje henne om hun prøver å rømme hjemmefra for å unngå et arrangert ekteskap. Vil hun påføre andre lidelse «slik som Medhustruen som ble skåret i tolv stykker?». Men når hun nå får anledning til å lese hele fortellingen, oppdager hun at den tolkningen hun ble servert da, at medhustruen hadde ofret seg i stedet for eieren sin fordi hun var lei seg for å ha vært ulydig, slett ikke kunne være riktig. Medhustruen ble «rett og slett dyttet ut av døren og voldtatt til døde, før hun ble partert som en ku av en mann som hadde behandlet henne som et kjøpt dyr mens hun levde. Ikke rart hun hadde rømt i utgangspunktet», resonnerer den blivende tante (Atwood, 2019, s. 260).

På denne måten tar Atwood i bruk bibelfortellinger, hun stiller spørsmål ved hvordan de tolkes, og ved hvem som tolker. Det generelle lese- og skriveforbudet, med unntak av eliten, gir ekstra betydning til dagboksnotatene til June/Offred i *The Handmaid's Tale* og vitneskriftene til stemmene i *Gileads døtre*. Offred/June og de tre kvinnestemmene i *Gileads døtre* fortolker og dokumenterer sin egen historie i det skjulte og i skrift.

11 Husfruer til ledene menn i Gilead.

12 Ugifte kvinner i ledende posisjoner som tar seg av opplæring og bl.a. kontrollerer tjenerinnene.

En praksis i Gilead, knyttet til kvinner og reproduksjon, har sitt for-
 bilde i fortellingen om Rakel og Jakob i 1 Mos 30, 1–4. Jakob har fått flere
 barn med Rakels søster, Lea, men Rakel forblir barnløs:

Da Rakel så at hun og Jakob ikke fikk barn, ble hun misunnelig på søsteren sin
 og sa til Jakob: «Gi meg barn! Ellers dør jeg.» Jakob ble rasende på Rakel og sa:
 «Er jeg i Guds sted? Det er han som har nektet deg livsfrukt.» Da sa hun: «Her
 er slavekvinnen min, Bilha. Gå inn til henne! Hun kan føde på mine knær, så jeg
 også kan få barn ved henne.» Så ga hun ham Bilha, slavekvinnen sin, til kone,
 og Jakob gikk inn til henne.

Teksten er utgangspunktet for det ritualet som tjenerinnene må gjen-
 nomgå månedlig til de er så «heldige» å unnfange og føde et levedyktig
 barn. Slik som Bilha føder på Rakels kne, skal Offred føde på husfruen
 Serena Joys kne (kommandør Freds kone). Like lite, ja mindre, enn
 slavekvinnen Bilha har Offred noe krav på å få et forhold til barnet hun
 føder.

Offisielt er det kun kvinner som kan være sterile, men som i alle
 undertrykkende regimer lever hykleriet og sannheten parallelt. Det fins
 alternative 'markeder' for menn innen eliten der de morer seg med pro-
 stituerte på hemmelige nattklubber, og tjenerinner sørger i skjul for å bli
 gravide på andre måter enn ved sin kommandør, som gjerne er steril og
 årsak til ekteparets barnløshet. Alle ekteskapsinngåelser innen eliten av
Jakobs sønner (grunnleggerne og de øverste makthaverne i Gilead) er
 arrangerte ekteskap. Betegnelsen *Jakobs sønner* har åpenbart et bibelsk
 forbilde i stammesamfunnet som ble opprettet i Kanaan etter forfader
 Jakobs sønner, slik det fortelles i Josvas bok og i Dommerboken. I *Gileads
 Døtre* avsløres det at tantene fører regnskap over det biologiske opphavet
 til alle barn som blir født i Gilead, for å unngå innavl. Religionen og ide-
 ologien krever én sannhet, mens virkeligheten krever at man i praksis
 innretter seg for en annen.

The Handmaid's Tale og oppfølgeren, *The Testament*, øser av bibelske
 fortellinger og forestillinger. Bibelen, og særlig Det gamle testamente, har
 gitt forfatteren Atwood et stort reservoar av fortellinger å spille på når
 hun konstruerte det dystopiske framtidssamfunnet Gilead, og hun synes
 å ha stor tiltro til at leseren hennes er med på ferden.

Robinson: Gilead i Iowa

I likhet med Atwood har Marilynne Robinson mottatt mange priser for sitt skjønnlitterære forfatterskap, mellom annet den ettertraktede Pulitzer-prisen for *Gilead* i 2005. Fortellingen er lagt til den fiktive småbyen Gilead i Iowa i Nord-Amerika på midten av 1900-tallet. Etter *Gilead* har Robinson fulgt opp med to romaner, *Home* (2008) og *Lila* (2014), der fortellingene også knyttes til byen Gilead. I motsetning til *Gilead*, der fortelleren er en mann, er det i disse bøkene kvinner som forteller. Jeg drøfter den første roman i serien.

Robinsons roman er svært ulik Atwoods. Atwoods roman er dramatisk på det ytre plan, mens i Robinsons tekst foregår dramatikken mer på et indre plan, teksten er assosiativ og meditativ. I *Gilead* er fortelleren den aldrende John Ames, prest i en kongregasjonalistmenighet i småbyen Gilead, som skriver dagbok til sin unge sønn fra ekteskap nummer to. Ames første kone og lille datter er døde for mange år siden. Etter flere år som barnløs enkemann gifter han seg på nytt med en langt yngre kvinne, og de får en sønn som nå er 7 år. Selv er han midt i syttiårene og har dårlig hjerte. Romanen får form av å være et testamente til sønnen. I dagboksnotatene reflekterer presten John Ames over sin egen historie, over faren og farfaren, som begge var prester i Gilead, og begge het John Ames. Faren var pasifist, mens farfaren var en aktiv abolisjonist under borgerkrigen som deltok i geriljaaksjoner og «preket unge menn i forsamlingen inn i krigen» (Robinson, 2004, s. 100, min oversettelse). Ett sentralt tema i Ames fortelling er vennskapet med Boughton, prest i en nabomenighet som, i motsetning til ham selv, har en stor familie. Til Ames overraskelse kaller han opp den ene sønnen etter ham. Forholdet til gudsønnen, John «Jack» Ames Boughton, blir imidlertid problematisk. Jack skikker seg ikke vel, og Ames er alltid på vakt overfor ham. Etter å ha vært mange år borte vender Jack hjem til Gilead igjen, og Ames er redd gudsønnen vil bety problemer for den lille familien hans når han selv er borte.

I skildringen av forholdet til disse nære personene i livet sitt berører Ames små og store hendinger i livet til mennesker i fire generasjoner i en liten by i Midtvesten, stadig i dialog med bibel, teologi og filosofi. Gjennom selvransakelse og bønn skylder han ofte feil og mangler på seg selv. Teksten er både dypt alvorlig og samtidig livsbejaende. I Ames' lange brev

til sønnen veksler tema innenfor ett og samme avsnitt fra hverdagslige refleksjoner, via teologiske tema til filosofiske funderinger, som når han kommenterer Feuerbachs «dåpssyn»:

Ludwig Feuerbach sier vidunderlige ting om dåpen. Jeg har streket under. Han sier: «Vann er den reneste, klareste av væsker; på grunn av denne sin naturlige karakter er det et bilde på den lytefrie naturen til Den hellige ånd. Kort sagt så har vann en betydning i seg selv, som vann; det er på grunn av dets naturlige kvalitet at det er utvalgt til å være Helligåndens redskap. Slik er det en vakker, dypt naturlig mening i dåpen.» Feuerbach er en berømt ateist, men han er så god som noen når det gjelder de gledelige aspektene ved religion, og han elsket verden. Selvfølgelig mente han at religionen bare kunne tre til side og la gleden eksistere ren og utilsørt. Det er hans feil, og den er signifikant. Men han er vidunderlig når det gjelder temaet glede, også dens religiøse uttrykksmåter. (Robinson, 2004, s. 27, min oversettelse)

På spørsmål om hvorfor hun har brukt navnet Gilead på byen og romanen, har Robinson sagt at det var fordi det bibelske Gilead kunne knyttes til så ulike ting, både mørke og lys. En passasje i romanen setter ord på dette:

Det har vært helter her, og helgener og martyrer, og jeg vil at du skal vite det. Fordi det er sannheten, selv om ingen husker det. (Robinson, 2004, s. 198, min oversettelse)

Det Gilead Robinson beskriver, ble grunnlagt av mennesker som så det som sin kristne plikt å kjempe mot slaveriet. Byen var en av tilfluktsbyene for hvite slaverimotstandere og sentral i en undergrunnsjernbane som hjalp rømte slaver til frihet. Denne historien er nesten glemt nå av Ames' samtidige, men dukker opp i hans fortelling om aktivist-bestefaren og gudbarnet Jack, som viser seg å ha et forhold til og barn med en svart kvinne. Gilead er ikke noe hjem for dem (Lear, 2012). Sentrale tema i romanen er menneskeverd, uavhengig av farge, alder eller til og med tro.

Oppsummering

Bøkene til Atwood og Robinson har det til felles at de er dagbøker eller vitneerklæringer og spiller på betydningen vitneste i det bibelske navnet

Gilead. Tross stor ulikhet i historier og fortellerteknikk er altså skrift og skriftens betydning et felles tema. Skriften blir stedet for selvrefleksjon, refleksjon over egen historie og over betydning, så vel som farer, ved arvet eller vedtatt tradisjon. Menneskeverd, uavhengig av kjønn eller farge, er et annet tema. Atwood spiller i stor grad på fortellinger og forestillinger knyttet til det bibelske Gilead i skildringen av den dystopiske republikken Gilead. Hyklari og maktmisbruk i fundamentalistiske og patriarkalsk religion skildres med forbilder i Bibelen, men også fra undertrykkende regimer i vår tid. Byen Gilead i Robinsons roman er langt mer tvetydig, et sted for helter så vel som det motsatte – men ikke minst for vanlige sammensatte mennesker. På ulike måter både utnytter og utvider forfatterne det bibelske materialet. Navnet Gilead tilføres nye assosiasjoner i og med disse tekstene. Responsen på romanene viser at moderne lesere har glede og utbytte av bøkene, med eller uten kjennskap til den bibelske bakgrunn de spiller på. Men slik kjennskap gir utvilsomt en rikere klangbunn for tekstene.

Litteratur

- Atwood, M. (2016). *The handmaid's tale*. London: Penguin.
- Atwood, M. (2019). *Gileads døtre*. Oslo: Aschehoug.
- Balm of Gilead. (2020, 16. april). Hentet fra https://en.wikipedia.org/wiki/Balm_of_Gilead
- Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartement (1996). *Læreplanverket for den tiårige grunnskolen* (L97).
- Dijkstra, M. & Vriezen, K. (2014). The Assyrien province of Gilead and the «myth of the empty land». I E. Van der Steen, J. Boertien & N. Mulder-Hymand (Red.), *Exploring* (s. 3–22). London/New Dehli/New York/Sydney: Bloomsbury.
- Finkelstein, I., Kock, I. & Lipschits, O. (u.å.). The Biblical Gilead (s. 131–159). Hentet fra https://m.tau.ac.il/sites/personal.tau.ac.il/files/media_server/1304/observations.pdf
- Frye, N. (1982). *The great code. The Bible and literature*. San Diego/New York/London: Harcourt Brace Jovanovich.
- Gilead Sciences. (u. å.). Hentet fra https://en.wikipedia.org/wiki/Gilead_Sciences
- Groom, N. (1981). *Frankincense and myrrh: A study of the Arabian incense trade*. London/New York: Longman.
- Grue, J. (2019). *Topos*. Hentet fra <https://snl.no/topos>
- Knausgård, K. O. (2011). Hjelpemann på Bibelen. I A. Aschim & C. Amadou (Red.), *Bibelsk* (s. 33–58). Oslo: Verbum.

- Kunnskapsløftet. (LK06). Hentet fra <https://www.udir.no/klo6/RLE1-02/Hele/Kompetansemaal/etter-4.-arstrinn>
- Lear, J. (2012). Not at home in Gilead. *Raritan*, 32, 34–52. Hentet fra <https://raritanquarterly.rutgers.edu/all-listings/all-articles/1756-not-at-home-in-gilead>
- NRK Kultur. (u.å.). Dette kostymet er blitt et globalt protestsymbol. (2020, 14. april). Hentet fra <https://www.nrk.no/kultur/dette-kostymet-er-blitt-et-globalt-protestsymbol-1.14560428>
- Petit, S. (2010). Names in Marilynne Robinson's *Gilead* and *Home*. *Names*, 58(3), 139–149.
- Robinson, M. (2004). *Gilead*. London: Virago Press.
- Sørbø, J. I. (2005). Bønder mellom topologi og topografi. I A. Døssland & G. Hjørthol (Red.), *Lesande og skrivande bønder: Foredrag frå eit symposium*. (s. 145–151). Høgskulen i Volda.
- Town & Country. (2020). 13 things you didn't know about lily of the valley. Hentet 24. mars 2020 fra <https://www.townandcountrymag.com/leisure/arts-and-culture/g2041/lily-of-the-valley-facts/>
- Weele, M. V. (2010). Marilynne Robinson's Gilead and the difficult gift of human exchange. *Christianity and Literature*, 59(2), 217–239.